
LA TRIA LÈXICA D'ENRIC VALOR EN LA TRADUCCIÓ DE *L'INGÉNU* DE F. M. AROUET (VOLTAIRE)

FRANCESCA CERDÀ MOLLÀ*
francesca.cerda@upf.edu
Universitat Pompeu Fabra

Resum: Enric Valor va traduir al català *L'Ingénu* de Voltaire, així com *Años y leguas* i uns fragments de *Del vivir*, de Gabriel Miró. A més, s'autotraduí al castellà les *Rondalles valencianes* i la novel·la *L'ambició d'Aleix*¹. Tanmateix, encara disposem de pocs estudis que es centren en la seua tasca com a traductor. Tenint en compte que Valor va ser protagonista actiu dels debats sobre la llengua literària al País Valencià, les seues traduccions també esdevenen objectes d'anàlisi ben valuosos per a l'estudi de la llengua literària des d'una perspectiva valenciana. A més, precisament pel fet que les traduccions parteixen d'altres textos, l'acarament d'una traducció amb l'original ens permet d'inferir-hi actituds lingüístiques i ideològiques respecte al text d'origen. Així, en aquest treball ens plantejem de descriure el model de llengua literària de la traducció de *L'Ingénu* centrant-nos en l'anàlisi del lèxic. Concretament, analitzarem fins a quin punt el text i la llengua d'origen influeixen en el lèxic de la traducció i, alhora, fins a quin punt el lèxic de la traducció es correspon amb la concepció de la llengua literària de Valor.

Paraules clau: Enric Valor, models de llengua literària, català, País Valencià, traducció literària, lèxic

Abstract: Enric Valor translated into Catalan *L'Ingénu* by Voltaire, as well as *Años y leguas* and a passage from *Del vivir*, both written by Gabriel Miró. Furthermore, he self-translated into Spanish the *Rondalles valencianes* and the novel *L'ambició d'Aleix*. However, there are still few studies on his work as a translator. Considering that Valor took active part in the debate on the literary language in the Valencian Country, his translations become valuable objects of analysis for the study of the literary language from a Valencian perspective. Besides, given the fact that translations derive from other texts, comparing a translation with the source text allows us to infer linguistic and ideological attitudes towards that source text. Therefore, the aim of this study is to describe Valor's literary language model in his translation of *L'Ingénu*, focusing on the lexicon. Specifically, this study analyses to what extent the source language and the source text affect the lexicon of the target text, and, at the same time, to what extent the lexicon of the target text matches Valor's conception of the Catalan literary language.

* Aquest treball s'ha beneficiat del suport d'una beca predoctoral del Programa de Formació de Profesorado Universitario (FPU) del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (referència FPU2017/00480).

¹ La traducció de *L'ingénu* va publicar-se a l'editorial Gorg l'any 1974 (Voltaire 1974), i, trenta anys després de la primera edició, l'editorial Denes la tornà a posar a l'abast del lector (Voltaire 2003). L'any següent, la mateixa editorial publicà la traducció al català d'*Años y leguas*, de Gabriel Miró, fins aleshores inèdita (Miró 2004). Com s'explicarà més endavant, les dues edicions de Denes van encapçalades per una introducció d'Emili Casanova, que l'any 2002 havia donat a conèixer una traducció de Valor d'un fragment de *Del vivir*, també inèdita fins llavors (Casanova 2002). Pel que fa a les autotraduccions, *La ambició de Aleix* va publicar-se l'any 1987 a Plaza & Janés (Valor 1987), mentre que la traducció castellana de les rondalles, titulada *Rondallas valencianas. Cuentos populares*, va ser editada pòstumament per les Corts Valencianes l'any 2001, juntament amb la versió en valencià (Valor 2000).

Keywords: Enric Valor, literary language models, Catalan, Valencian Country, literary translation, lexicon

1. EL MODEL DE LLENGUA LITERÀRIA D'ENRIC VALOR

Com és ben sabut, Enric Valor (1910-2000) va representar un paper ben important en la configuració d'un model d'estàndard català al País Valencià. Juntament amb altres gramàtics com Carles Salvador i Manuel Sanchis Guarner, Valor va ser partícip de la idea que els valencians havien de reiniciar la incorporació al procés de normativització començat a Catalunya a principis del segle XX, que tan bona rebuda havia tingut al País Valencià amb l'aprovació de les Normes de Castelló (Climent 2015: 291). Aquesta unificació, recordem-ho, va ser només ortogràfica i va arribar amb denou anys de retard respecte al Principat i només quatre anys abans de la Guerra Civil, cosa que va impedir la difusió de les normes ortogràfiques en la població i va fer que, en la postguerra, s'hagués de tornar a partir de zero (Segarra 1999: 30). Tal com assenyala Mila Segarra, és important de tenir en compte aquestes «diferències en el ritme i la intensitat de la normalització existents entre Catalunya i el País Valencià» per a entendre l'actitud i el model de llengua dels gramàtics valencians:

Quan els escriptors i gramàtics valencians [...] comencen el seu camí per a reglamentar una llengua que havia estat durant segles apartada dels usos formals, es troben que, al Principat, la fixació de la llengua ja havia estat feta, i acceptada, sense tenir-los en compte (o tenint-los-hi subsidiàriament). Només tenien dos camins: o es desentienien del que s'havia fet a Catalunya (i feien una codificació diferent i, per tant, establien una llengua divergent) o acceptaven el codi fabrià, amb totes les seves conseqüències. Ja no es podia anar enrere i tractar de pactar un model de llengua que servís millor tant a catalans com a valencians. L'opció, com sabeu, va ser seguir la màxima d'Àngel Sánchez Gonzalbo: «aprendre la llengua en lo Pompeu». (Segarra 1999: 31)

Com s'ha dit, encara quedaven per fixar les formes i s'havien d'establir el lèxic i la sintaxi. Valor, com Manuel Sanchis Guarner, ho faria dins del respecte de l'obra de Fabra, tractant de conjuminar el fabrisme amb les peculiaritats valencianes (Segarra 1999: 31).

La problemàtica es va produir també en l'àmbit literari, no només al País Valencià sinó en el conjunt dels territoris catalanoparlants. Com assenyalen Ferran Carbó i Vicent Simbor (1993: 30), a les planes de les revistes de l'època es debatien, amb força entusiasme, dues concepcions generals literària: la concepció unitarista i centralista, defensada majoritàriament pels polemistes del Principat –bé que no exclusivament–, i la concepció denominada «policèntrica convergent» per Sanchis Guarner, reivindicada –però tampoc no únicament– pels escriptors illencs i valencians:

Contra els unitaristes o centralistes, partidaris d'una llengua literària uniformada per a tot el domini catalanoparlant, sense concessions fonètiques, morfològiques o lèxiques als diversos parlars regionals, innecessàries en la seua opinió per a les funcions del llenguatge literari, s'alçaven les veus oposades dels partidaris d'una major obertura a nivell literari per a diverses solucions, sobretot lèxiques, i en menor grau morfològiques, aportades pels diversos parlars catalans al parlar central barceloní, que havia servit de model per a l'elaboració de la llengua literària. (Carbó & Simbor 1993: 30)

Valor va ser un dels escriptors valencians que va intervenir activament en les discussions sobre el model de llengua que calia emprar en els textos literaris. Dos textos on trobem exposada clarament la postura de l'escriptor castallut en aquest debat són els articles que va publicar a la revista *Gorg* entre finals del 1970 i principis de 1971 –quatre anys abans de la publicació de *L'Ingeniu*–, titulats «Sobre la unitat de la llengua literària» i «L'aportació valenciana a la llengua literària». Com indica Climent (2015: 294-295), en el primer article Valor reconeix que el redreçament del català literari es va aconseguir gràcies al treball dut a terme, sobretot a Catalunya, des de principis de segle, i constata que aquesta preponderància de la varietat oriental sobre les altres varietats provoca reticències en els

altres territoris catalanoparlants, sobretot al País Valencià, per la qual cosa considera necessària l'aportació activa de les particularitats lingüístiques dels altres territoris catalanoparlants:

L'aportació principal al desenvolupament literari de la llengua en el darrer segle i en el present, contràriament al que s'hi esdevingué en el XV, l'ha feta més la variant oriental (Barcelona i Mallorca) que l'occidental (Lleida i València). El pes que Barcelona ha tingut en el redreçament idiomàtic de les nostres terres, innegable, ha donat com a resultat que la seua variant, les seues preferències lèxiques i algunes de les peculiaritats morfològiques, han constituït, per bé que molt més atenuadament del que sembla, el nucli de la llengua literària moderna.

Aquest fet ha preocupat i preocupa molts valencians, que hi temen l'exclusió d'un gran cabal de formes vives dins el País Valencià, iguals o més acostades a la llengua dels clàssics que les de la modalitat oriental-barcelonesa per exemple. A part aquest problema d'aportació, la unitat de la llengua literària és quasi absoluta avui dia, puix que les tolerades diferències morfològiques que sols afecten alguns temps verbals i no totalment, no malmeten gens ni mica aquesta unitat, i les preferències en l'ús d'uns o altres sinònims (*eixir* o *sortir*, *noi* o *xiv* o *atlot*, *aviat* o *prompte* o *prest*, etc.) no signifiquen res en contra d'aquesta evident unitat i es donen també en totes les llengües cultes que ens envolten, de vegades fins i tot més accentuadament. (Valor 1970: 6)

Valor insisteix en aquesta qüestió en el segon article, publicat uns mesos després, en què defensa que al País Valencià es conserven una gran quantitat d'expressions i construccions genuïnes que podien contribuir a l'enriquiment i a la depuració de la llengua literària comuna:

La formació de la llengua literària moderna recolza, especialment en la nostra àrea lingüística, en l'aportació de totes les grans variants de l'idioma. Aquesta aportació és i cal que siga constant, i no ha acabat, ni molt menys; i per quant es refereix a la que pot fer el País Valencià, d'una densitat de producció bibliogràfica molt inferior a la del Principat, resta molt a fer: tenim grans reserves de vocabulari que, a Barcelona per exemple, sols es coneixen per la lectura dels clàssics; posseïm un tresor d'expressions magnífiques creades a través dels segles per la gent de la ciutat i de les nostres comarques; conservem girs sintàctics d'una gran puresa... I el nostre deure és preservar-ho, fer-ho valdre i, en una paraula, «aportar-ho» a la llengua general. (Valor 1971: 7)

En aquest mateix article Valor s'adreça als escriptors valencians que preferien emprar les formes barcelonines codificades per Fabra amb la finalitat de buscar una major unitat de la llengua literària. Tal com indica Climent (2015: 295), per a Valor, aquesta actitud obeeix a una desconfiança en la llengua que utilitzaven quotidianament, mentre que la modalitat barcelonina els enlluernava pel seu estatus de llengua de cultura. El gramàtic els recomana que s'informen de la validesa de les formes valencianes mitjançant la consulta de materials de referència com el *Diccionari català-valencià-balear* o les gramàtiques de Moll i Badia, i, sobretot, amb la lectura dels clàssics:

Aleshores trobarien que no és un servei a la unitat, per exemple, substituir constantment *eixir* per *sortir*, o *seua* per *seva*, o *sàpia* per *sàpiga*, o deixar d'usar *vesprada*, tan nostre, pel suspecte, per bé que molt difós, *tarda*, o el correcte *encollir* vivísim a tot el País Valencià per l'inexplicable *encongir* (si no és calcat del castellà). Com tampoc no és un bon servei —ho hem de reconèixer així mateix (el cas contrari)— deixar d'emprar termes correctíssims de l'idioma usats diàriament a Barcelona o a Mallorca pel fet d'haver caigut en desús al País valencià en les passades èpoques de negligència i descuit. (Valor 1971: 7)

En tots aquests fragments podem veure que Valor basa la validesa d'aportacions valencianes a la llengua literària comuna en el suport de la llengua clàssica; és a dir, sempre que Valor defensa formes o construccions vives valencianes que no han estat admeses en les obres gramaticals o lexicogràfiques de Fabra, ho fa perquè són emprades pels clàssics i, per tant, les considera genuïnes per a la llengua literària. Opera, doncs, amb el mateix criteri

amb què ho havia fet Fabra en els anys vint i trenta a partir de les formes del català central, criteri que recomanava fer extensiu als altres parlars.

De fet, aquesta postura no fa sinó seguir les orientacions que Fabra va donar als escriptors valencians i balears l'any 1918 en *Nostra Parla*. Com recorda Climent (2015: 299), Fabra no només deixa la porta oberta a la participació valenciana en la construcció de la llengua literària comuna, sinó que, a més, insta valencians i illencs a treballar en aquesta línia de depuració de la llengua i de recerca de les construccions més genuïnes en els clàssics amb l'objectiu d'arribar a un mateix destí. En aquest sentit, Valor considerava que:

El valencià és el millor català que es parla perquè continua sent el català clàssic. Els valencians encara conserven la conjugació clàssica dels verbs i per això diem «jo parle» mentre que els catalans diuen «jo parlo». Fabra deia que el motiu d'açò era la pressió del llatí, però nous filòlegs de l'Institut d'Estudis Catalans com Badia i Margarit diuen que la raó és l'influx de l'aragonés en temps de la Corona d'Aragó. És un honor per als valencians mantenir tantes característiques del català medieval. Jo dic als valencians que continuen creant la seua varietat, el valencià. Que procuren no enrecordar-se del nostre català de Barcelona. Que s'acosten al català del segle XV que han escrit els nostres clàssics. Això és el que jo he fet començant per les *Rondalles* i acabant per la Trilogia. He fet al peu de la lletra el que demanava Pompeu Fabra i no crec que estiga mal. (Tarín, Hernández & Navarret 1998: 15)

Com la resta de fragments citats, aquest darrer mostra clarament la importància que adquireix la llengua viva en el model de llengua de Valor. En analitzar la llengua normativa de Valor, Segarra (1999) ja determina que, dels tres criteris que conformen el model de llengua de l'escriptor castallut, el principi de la llengua rural –que no col·loquial– n'és un². Com indica Segarra, Valor es serveix del criteri de la llengua rural no només perquè considera que és on més es conserva la riquesa de la llengua, sinó també perquè li serveix per a defensar formes lèxiques que són compartides per diferents parlars del domini:

En contra de la llengua més bastarditzada i vulgar de la capital, s'alça la genuïnitat i frescor de la llengua dels llauradors, llenyadors i pescadors, on s'han conservat no només la riquesa del lèxic de la llengua, sinó també les solucions que ens uneixen a valencians i catalans. (Segarra 1999: 33)

2. EL LÈXIC DE LA TRADUCCIÓ DE *L'INGENU*

La traducció que Valor va fer de *L'Ingenu* va aparèixer el març de 1974 –amb la indicació, al colofó, que l'obra havia estat impresa el desembre de 1973– dins la col·lecció Els Quaderns de l'editorial Gorg. A l'edició no s'indica en quin moment exacte es va realitzar la traducció; però, segons Emili Casanova (2003: 26), Valor degué fer-la mentre era a la presó, a finals dels anys seixanta. Aquesta és la segona versió en català de l'obra de Voltaire; la primera va ser la de Cèsar August Jordana, publicada per Barcino l'any 1927 (Jordana 1927). Tal com s'assenyala al *Diccionari de la traducció catalana*, Rafael Ventura Melià lloa la versió de Valor pels seus coneixements gramaticals i pel gust per la lexicografia viva, mentre que qualifica les traduccions de Cèsar August Jordana (Voltaire 1927) i Carles Soldevila (Voltaire 1928) –en aquest cas es refereix a la traducció del *Càndid*– de «correctes» (Bacardí & Godayol 2011: 568). En aquesta mateixa línia, en el pròleg a la segona edició de la traducció –publicada per Denes trenta anys després–, Casanova (2003: 17-19) descriu la llengua de la traducció com un model «apte per a tot el domini lingüístic», en què l'objectiu és emprar la paraula literària «adient i precisa», independentment d'on es faça servir, «sense pensar ni en l'envelliment que sofreix ni en les dificultats que pot tindre el lector jove o encara no alfabetitzat».

² Els dos primers criteris que, segons Segarra (1999), informen el model de llengua adoptat per Enric Valor són la normativa de Fabra com a base de la llengua estàndard de tot el territori i l'autoritat dels clàssics valencians.

Efectivament, en el treball de fi de màster en què es basa aquesta comunicació (Cerdà 2017a), l'autora analitza el model de llengua literària de la traducció de *L'Ingenu* i determina que el lèxic emprat no només reflecteix la voluntat del traductor d'integrar en la llengua literària les formes valencianes que ell considera genuïnes, sinó també un desig d'aprofitar i continuar la tradició literària fent servir mots i construccions que havien caigut en desús en la llengua parlada.

Al llarg d'aquest apartat s'analitzaran diversos casos del lèxic que trobem en la traducció. Per tal de facilitar el comentari dels elements escollits, es presentaran classificats en els grups següents: sinònims geolectals, doblats formals, unitats fraseològiques i mots de tradició literària³.

2.1. SINÒNIMS GEOLECTALS

Com hem anat comentat, Valor era partidari d'incorporar a la llengua literària els vocables genuïns conservats en la llengua viva de les diverses varietats del domini. En aquest sentit, en analitzar la traducció de *L'Ingenu* s'observa que Valor sol donar preferència als sinònims d'ús més recurrent en els parlars valencians quan, tot i que hagen caigut en desús en la llengua literària contemporània, són emprats pels clàssics. En aquests casos, o bé alterna els mots valencians amb els sinònims corresponents del català central, o bé opta sistemàticament pels sinònims valencians. Per exemple, Valor alterna *eixir* (i *eixida*) (pàg. 48, 51, 51, 56, 65, 82, 86, 94, 107, 119.) amb *sortir* (i *sortida*) (pàg. 95, 130), i *quasi* (pàg. 49, 62, 69, 83, 87, 98, 109, 126, etc.) amb *gairebé* (pàg. 48, 71), però en tots dos casos fa servir amb molta més freqüència el sinònim viu al País Valencià. Com veiem, aquesta pràctica coincideix amb l'opinió expressada en l'article «L'aportació valenciana a la llengua literària», comentat més amunt.

Pel que fa als casos en què Valor només fa servir el sinònim viu al País Valencià, s'observa que, per exemple, opta sistemàticament per *alçar* (pàg. 41, 45, 55, 69, 113), *vegada* (pàg. 55, 130) o *volta* (pàg. 70, 82, 127) i *avant* (pàg. 41), en comptes d'*aixecar*, *cop* i *endavant*. De fet, *cop* és un dels sinònims que Valor rebutja explícitament al *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1977: 182):

Un camí, un pic i un cop (forma dialectal del català oriental pel correcte *colp*) són sinònims populars de *una vegada, una volta*, etc., i sols recomanables en escrits de caire col·loquial. (Tanmateix, avui dia, a Barcelona s'usa *cop* de tal manera, que està arraconant els correctes i clàssics *vegada* i *volta*).

En el cas dels adverbis *avant* i *endavant*, Valor els dedica un apartat al *Curs mitjà*. El gramàtic argumenta que *endavant* i *endarrere* són pràcticament desconeguts en la llengua antiga i clàssica i que els seus orígens són «més aviat dialectals». Així, indica que, si no és per una raó estilística, no hi ha cap raó perquè escriptors valencians abandonen l'ús d'*avant* i *arrere* o *enrere*, «que són els clàssics i alhora els vius d'una manera general en tot el nostre país» (Valor 1977: 174-175).

Per contra, també s'han detectat casos en què Valor alterna el sinònim viu al País Valencià amb el sinònim viu al català central però fent servir amb més freqüència el darrer. És el cas de *prompte* i *aviat*: tot i que *prompte* és l'adverbi d'ús més estès al País Valencià, només l'empra en la traducció una vegada (pàg. 39), i una altra com a adjectiu (pàg. 125), mentre que en la resta de casos opta per *aviat* (pàg. 47, 53, 58, 87, 124), que és el sinònim predominant en la llengua literària. Aquest és un dels pocs casos en què Valor aplica en la traducció un criteri diferent del que indica al *Curs mitjà*. Segons el gramàtic, *aviat* s'usa

³ Les edicions que s'han fet servir per a indicar les pàgines en què es troben les expressions o els mots comentats d'ara endavant són Voltaire (2002), pel que fa al text original en francès, i Voltaire (2003), pel que fa a la traducció de Valor.

només com a adjectiu al País Valencià («Ja estàs aviat?») i, «molt legítim», el trobem fet servir per literats valencians contemporanis quan, per a evitar la repetició de *prompte*, ho consideren convenient per raons estilístiques (Valor 1977: 69). Veiem, doncs, que en la traducció Valor actua a la inversa: fa servir *aviat* en la major part dels casos i, en una ocasió, *prompte*.

2.2. DOBLETS FORMALS

En aquest subapartat farem servir el terme *doblets* per a referir-nos a variants formals d'un mateix mot que s'usen en diferents parlars. Concretament, ací ens fixarem en doblats constituïts per la variant d'ús més freqüent en el català central i la variant valenciana emprada per Valor.

A diferència de Joan Fuster, per exemple, que en nombroses ocasions va mostrar una actitud contrària envers l'ús de variants polimòrfiques en literatura, en la traducció de *L'Ingenú* s'observa que Valor clarament té preferència per les variants vives en els parlars valencians, coincideixen o no amb la forma codificada. Per exemple, el traductor hi fa servir les variants següents: *cementeri* (pàg. 77), *màsquera* (pàg. 122), *allumenar* (pàg. 87), *traïcar* (pàg. 120), *ubriagar* (pàg. 113) i *xocolat* (pàg. 132). D'aquestes variants, actualment només apareix recollida al DIEC2 *cementeri* —no apareix, però, en les edicions del diccionari Fabra existents abans de la publicació de la traducció de *L'ingenú*. En canvi, no cal dir-ho, al *Diccionari normatiu valencià* [DNV] hi és recollida com a opció prioritària. *Màsquera* no apareix recollida al DIEC2, però és la variant prioritària al DNV, en comptes de *màscara*. En el cas d'*allumenar*, és l'únic d'aquests mots que apareix com a forma secundària al DNV —llevat d'*ubriagar* i *xocolat*, que no hi són recollides—; tanmateix, els casos d'*allumenar* recollits al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana [CTILC] mostren que es tracta d'una variant amb força tradició literària entre els escriptors valencians contemporanis —hi apareixen exemples d'Eduard López-Chavarri, Bernat Sanmartín, Emili Beüt, Carles Salvador, etc. Així mateix, l'exemple registrat al *Diccionari català-valencià-balear* [DCVB] és precisament de les *Narracions de la Foia de Castalla* de Valor: «La lluna allumenava el mas».

Pel que fa a *traïcar*, resulta significatiu el fet que el DNV només incloga la variant amb dièresi i que no reculla, tampoc com a opció secundària, la variant bisil·làbica. Aquest és un cas interessant de comentar, atès que va ser precisament el mateix Valor qui va assabentar Coromines d'aquesta variant amb dièresi de *traucar*. Al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Coromines aporta un fragment de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena en què el mot apareix escrit amb una *h* intercalada, raó per la qual considera que la pronunciació original de *traucar* devia ser trisil·làbica i que, per tant, *traïcar* deu ser un arcaisme conservat en algunes zones del País Valencià:

Àdhuc sembla que alguna cosa n'hagi quedat en punts excèntrics del País Valencià: '*traïcar*: foradar repetidament', anotació d'Enric Valor al seu *Diccionari Fabra*. [...] Sembla, doncs, que la dada d'En Valor és un arcaisme de la zona de Castalla, potser mantingut pel caràcter tan conservador de la terminologia sequiera valenciana, i del caràcter arcaic el vocabulari valencià de la zona Aitana-Castalla-Petret (Coromines 1986: 717).

Al CTILC trobem registrades dues mostres de *traïcar*, un fragment de l'escriptor castellonenc Josep Pascual Tirado i un altre extret de la novel·la *Sense la terra promesa*, de Valor: «[...] on un peó havia caigut traïcat pels trets de la força pública».

Finalment, *xocolat* i *ubriagar* (variants de *xocolata* i *embriagar*) són les dues úniques variants comentades que no apareixen recollides actualment en cap dels dos diccionaris normatius esmentats. En el cas de *xocolat*, s'inclou al DCVB, però no se n'aporta cap exemple. Pel que fa a *ubriagar*, l'exemple recollit al DCVB pertany als *Croquis pirinencs* de

Jaume Massó Torrents. Aquest és, doncs, un dels casos en què, com defensava Valor, la llengua rural permet de trobar solucions comunes en diferents parlars del domini.

2.3. FRASEOLOGIA

Una de les qüestions que més crida l'atenció en analitzar la traducció de Valor pel que fa al lèxic és la gran quantitat de fraseologia que s'hi troba. Cal dir que, en aquest cas, el text d'origen hi podria tenir a veure, atès que les unitats fraseològiques també hi abunden. Es tracta sobretot de locucions verbals i adverbials. Moltes de les locucions emprades formen part de la llengua estàndard, com *d'amagatotis* (pàg. 95), *à la dérobée* a l'original (pàg. 46); *gens ni mica* (pàg. 42), *point du tout* a l'original (pàg. 7); *sigu com es vulga* (pàg. 48), *quò qu'il en soit* a l'original (pàg. 12); *a patolls* (pàg. 67), *en foule* a l'original (pàg. 26); *davant per davant* (pàg. 38), *vis-à-vis* a l'original (pàg. 4), etc. En canvi, també en trobem diverses d'ús més localitzat, probablement d'ús viu a la Foia de Castalla. En destaquem les següents: *costar un argue* ('costar molt') (pàg. 53), *avoir beau* a l'original (pàg. 16); *d'un bell en sec* ('de sobte') (pàg. 125), *en moins d'un clin d'œil* a l'original (pàg. 68); *posar-hi el caramull* (emprada irònicament amb el sentit de 'ser la gota que fa vessar el vas') (pàg. 95), *y mettre le comble* a l'original (pàg. 46); *alçar casa* ('marxar', 'mudar-se') (pàg. 69), *déménager* a l'original (pàg. 28), i *a les clares* (pàg. 120), *voir bien* a l'original (pàg. 63).

Una qüestió interessant que caldria tenir en compte és que Valor fa servir en *L'ingenu* algunes locucions que són força recurrents a les seues rondalles. Per exemple, *costar un argue* no apareix documentada ni al DIEC2 ni al DNV, ni tampoc al DCVB. Tanmateix, podem trobar-la en diverses rondalles:

Jordina, segons ell li havia dit, provà de despertar-lo a les cinc del matí (ell volia anar a córrer tota la costa de Xàbia) i li costà un argue de fer-li obrir els ulls.

Es va agenollar en terra, i Muhammad la va imitar. (Ell pensava que eixir d'aquell destret costaria un argue.)

Hala! Havia costat un argue, però ja tenim Esclafamuntanyes vencedor.⁴

Pel que fa a *caramull*, la majoria de locucions amb aquest mot recollides al DIEC2, al DNV o al DCVB expressen abundància. No s'ha pogut trobar documentat, però, l'ús que en fa Valor a la traducció amb el sentit de 'ser la gota que va fer vessar el vas'. Tampoc no s'ha trobat documentada l'expressió *alçar casa* amb el sentit de 'mudar-se', tal com la fa servir Valor en *L'ingenu*. Pel que fa a *d'un bell en sec* i (*saber o dir les coses*) *a les clares*, totes dues es troben documentades al DCVB, amb els significats 'de sobte o molt de pressa' i 'saber-les dir clarament'. Concretament, s'especifica que *d'un bell en sec* és una locució valenciana, i, de fet, l'exemple aportat és d'un fragment de les rondalles de Valor: «Es vestí i esmorzà en un bell en sec».

2.4. ARCAISMES I MOTS DE TRADICIÓ LITERÀRIA

En analitzar el lèxic de la traducció des d'aquest punt de vista, s'observa que Valor fa un ús força recurrent de mots de tradició literària que no s'han conservat en la llengua parlada o només en alguns parlars del domini, com *quelcom*. Així, per exemple, hi trobem *àdhuc* (pàg. 127), *quelcom* (pàg. 107) i *llur* (pàg. 38, 39, 46, 83, 109 i pàssim); les conjuncions causals *car* (pàg. 47, 58, 69, 120 i pàssim) i *puix que* (p. 47, 51, 62, 94 i pàssim); l'arcaisme —segons el DIEC2— *forfèt* (pàg. 83) (com a sinònim de *crim*) i altres mots freqüents en la llengua literària com ara *enfellonir* (pàg. 97), *aidar* (pàg. 113, 125), *formosa* (pàg. 87, 109, 123), *beutat* (pàg. 108, 115), *marfondre* (pàg. 53), *conhort* (pàg. 58, 80) i *reialme* (pàg. 104). Com és sabut, alguns

⁴ Fragments extrets de les rondalles «La mare dels peixos», «El castell del sol» i «L'esclafamuntanyes».

d'aquests mots –especialment *àdhuc*, *quelcom*, *ésser* i *llur*– van ser objecte de nombrosos debats durant la postguerra entre els partidaris d'un català literari més permeable als usos de la llengua viva i els defensors d'un model de llengua més conservador.

En examinar aquest tipus de lèxic, s'ha pogut arribar a dues conclusions. En primer lloc, quan Valor té l'opció de triar entre dos mots sinònims, un de més literari i l'altre més freqüent en la llengua estàndard, sol optar pel primer. Ho veiem en els exemples següents:

Sinònim emprat a <i>L'Ingenu</i>	Sinònim alternatiu
àdhuc	fins i tot
quelcom	alguna cosa
llur	el seu (<i>i variants</i>)
car, puix que	perquè, atès que, ja que (<i>segons el context</i>)
forfet	crim
aidar	ajudar
formosa	bella
beutat	bellesa
reialme	regne

En aquest sentit, resulta significatiu el fet que Valor tinga una clara preferència pels mots que avui dia apareixen com a secundaris al DIEC2, és a dir, que remeten a altres sinònims que es consideren més freqüents o més adequats en la llengua estàndard. És el cas de *quelcom*, *forfet*, *aidar*, *formós*, *beutat* i *reialme*, i també d'altres mots emprats en la traducció com ara *returat* (pàg. 130), *infantesa* (pàg. 49, 99), *melangia* (pàg. 65), *caprici* (pàg. 91), *somrís* (pàg. 122), *fermetat* (pàg. 39), *vantar-se* (pàg. 122), *ressemblar* (pàg. 41), *ombrívol* (pàg. 65, 130), *estretir* (pàg. 113) i *enfonyar* (pàg. 100) (que remeten a *quequejar*, *infància*, *malenconia*, *capritx*, *somriure*, *fermesa*, *vanar-se*, *assemblar*, *ombrós*, *estrènyer* i *entaforar*).

En segon lloc, Valor sol optar pels mots més semblants formalment al mot francès emprat al text d'origen, que alhora solen ser més literaris. Per exemple, veiem que Valor tradueix *aidar* (pàg. 59, 68) per *aidar* (en comptes d'*ajudar*), *beauté* (pàg. 56, 161) per *beutat* (en comptes de *bellesa*), *forfait* (pàg. 37) per *forfet* (en comptes de *crim*), *fermeté* (pàg. 5) per *fermetat* (en comptes de *fermesa*), *naissance* (pàg. 11) per *naixença* (pàg. 47) (en comptes de *naixement*), *se ressembler* (pàg. 7) per *ressemblar-se* (en comptes d'*assemblar-se*), *royaume* (pàg. 53) per *reialme* (en comptes de *regne*) i *se vanter* per *vantar-se* (en comptes de *vanar-se*).

D'una banda, aquests exemples reafirmen la voluntat del traductor d'aprofitar i continuar la tradició literària pel que fa a la llengua. Valor, recordem-ho, no només era un gran coneixedor de la llengua dels clàssics, sinó que, com hem vist, la considerava un referent primordial en l'establiment d'una llengua literària contemporània. D'altra banda, veiem que la influència del text d'origen serveix al traductor com a estímul per a tornar a posar en circulació mots que, al costat d'altres sinònims, són propis de la llengua literària i/o han caigut en desuetud en la llengua estàndard. En aquest sentit, no és casual que Casanova considere que la traducció de Valor reflecteix «una coneixença extraordinària del francès» i que mostra «un gran respecte a l'original» (2003: 16). Des d'un punt de vista traductològic, aquesta influència del text d'origen té resultats interessants en la traducció pel que fa a la varietat lingüística. Tal com s'indica en el treball de fi de màster esmentat (Cerdà 2017a: 91), al llarg del text d'origen s'hi troben diversos mots que en el francès actual han esdevingut arcaïsmes o propis de registres formals o especialitzats. En aquest sentit, el lèxic de la traducció de Valor –que, com hem vist, inclou arcaïsmes, cultismes i mots considerats formals en el català actual–, pel fet de no ser mai excessivament modern, s'adequa tant a l'època i al gènere de *L'Ingenu* –una narració filosòfica, culta, del segle XVIII–, com a l'argument i l'ambientació interna de l'obra.

3. CLOSA

Ja és ben conegut que Enric Valor va seguir amb molta convicció el consell que Pompeu Fabra donava l'any 1918 als escriptors valencians i balears, és a dir, que tractassen de depurar i enriquir la seua varietat acostant-la a la llengua dels seus escriptors medievals. Aquesta convicció, l'hem poguda veure en els exemples extrets de la seua traducció de *L'Ingenu* de Voltaire, que mostren, d'una banda, la voluntat de Valor d'enriquir la llengua literària amb el cabal lèxic genuí conservat al País Valencià; i, de l'altra, una tria conscient d'un lèxic marcadament literari que, per la seua tendència arcaïtzant o gal·licitzant, s'acosta a l'origen romànic del català i, per tant, a la llengua dels escriptors medievals.

En aquest sentit, no hi ha dubte que el model de llengua de la traducció respon a criteris molt ben definits –que, d'altra banda, no trobem en tots els traductors. Ja hem dit que, segons Casanova (2003: 17-19), el model de llengua de la traducció de Valor responia a l'objectiu d'emprar la paraula literària «adient i precisa», independentment d'on es faça servir, «sense pensar en l'envelliment que sofreix ni en les dificultats que pot tindre el lector jove o encara no alfabetitzat». Una prova del fet que, per a Valor, aquest model de llengua era el més adequat per a enfortir el català del País Valencià és que dues dècades després es va negar a introduir-hi canvis quan l'editorial Bromera va voler publicar la seua traducció en la col·lecció juvenil *A la Lluna de València* amb retocs i adaptacions, «amb una posada al dia».

Una altra qüestió que voldria remarcar abans d'acabar és que estudiar aquesta traducció ens ha permès de veure que Valor no només és partidari de fer servir lèxic valencià, de vegades no normatiu, en obres ambientades al País Valencià –com és el cas de les seues novel·les i narracions, o de la traducció al català que va fer d'*Años y leguas*, de l'escriptor alacantí Gabriel Miró–, sinó que també és partidari de fer-lo servir en obres alienes i d'una temàtica i ambientació molt diferent, com *L'Ingenu*. Com dèiem, el model de llengua de la traducció és el mateix que trobem a les seues novel·les, i això és molt significatiu, en el sentit que reafirma el propòsit personal i lingüístic que porta Valor a fer aquesta traducció.

Segons explica en l'entrevista que li va fer Tomàs Llopis, les traduccions van ser per a ell una eina per a formar-se com a escriptor (Llopis 1985: 23): «Vaig fer una traducció al català d'*Años y leguas*, després de la guerra, per a exercitar-me en el català. No tenia ni el Diccionari Fabra. És clar, la vaig corregir molt després». Tenint això en compte, voldria aprofitar aquesta comunicació per a visibilitzar la tasca d'Enric Valor com a traductor, com darrerament ha fet Emili Casanova amb la publicació i l'estudi de les seues traduccions, i per a reivindicar que, en comptes de veure les seues traduccions com a obres secundàries o marginals de seua obra, passem a considerar-les obres d'interès en la formació lingüística i literària de l'escriptor castallut, que mereixen ser estudiades tant com la seua obra pròpia.

FRANCESCA CERDÀ MOLLÀ
francesca.cerda@upf.edu
Universitat Pompeu Fabra

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Bacardí, M. & Godayol, P. dir. (2011) *Diccionari de la traducció catalana*, Vic, Eumo Editorial.
Carbó, F. & Simbor, V. (1993) *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939-1972)*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Casanova, E. (2002) «Textos inèdits d'Enric Valor: fragments de traduccions de Gabriel Miró, una adaptació de Jordi des Racó i El llibre de l'Infant», dins *Enric Valor, un home de poble*, Paiporta, Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida (IEVA).
- Casanova, E. (2003) «La traducció d'Enric Valor», dins Voltaire, *L'Ingenu*, Paiporta, Denes.
- Cerdà Mollà, F. (2017a) *La traducció d'Enric Valor de L'Ingenu: model de llengua literària i solucions de traducció*, treball final del Màster en Estudis de Traducció, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- Cerdà Mollà, F. (2017b) «El model de llengua de les dues traduccions valencianes de *L'Ingenu*», *Anuari TRILCAT* 7, pp. 24-44.
- Climent Martínez, J. D. (2015) *Enric Valor. Estudi i compromís per la llengua*, Alacant, Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives.
- Coromines, J. (1986) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. 8, Barcelona, Curial, Caixa de Pensions «La Caixa».
- CTILC = *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*: <<https://ctilc.iec.cat/>> [consulta: 18-06-2018].
- DCVB = Alcover, A. M. / Moll, F. B. *Diccionari català-valencià-balear*, versió electrònica: <<https://dcvb.iec.cat/>> [consulta: 4-06-2017].
- DIEC2 = *Diccionari de la llengua catalana*, versió electrònica de la 2a edició: <<https://dlc.iec.cat/>> [consulta: 4-06-2017].
- DNV = *Diccionari Normatiu Valencià*, versió electrònica, <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>> [consulta: 4-06-2017].
- Llopis i Guardiola, T. (1985) «Entrevista amb Enric Valor», *Aiguadolç. Revista de literatura* 1, pp. 11-26.
- Miró, G. (2004) *Anys i llegües*; traducció d'E. Valor, Denes, Paiporta.
- Segarra, M. (1999) «Enric Valor i la llengua normativa», dins Salvador, V. & Van Lewick, H. eds., *Valoriana: estudis sobre l'obra d'Enric Valor*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I.
- Tarín, S., Hernández, A. & Navarret, A. (1998) «Enric Valor i Vives. Entrevista», *Tramuntana Universitària* 4, València, Entesa d'Estudiants i Universitat de València.
- Valor, E. (1970) «Sobre la unitat de la llengua literària», *Gorg* 10, p. 6.
- Valor, E. (1971) «L'aportació valenciana a la llengua literària», *Gorg* 15, p. 7.
- Valor, E. (1977) *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, València, Tres i Quatre.
- Valor, E. (1987) *La ambició de Aleix*, Plaza & Janés, Barcelona.
- Valor, E. (2000) *Rondallas valencianes. Cuentos Populares*, València, Corts Valencianes.
- Voltaire. (1927) *L'Ingenu*; traducció de C.-A. Jordana, Barcelona, Barcino.
- Voltaire. (1928) *Cándid o l'optimisme*; traducció de C. Soldevila, Barcelona, Llibreria Catalònia.
- Voltaire. (1974) *L'Ingenu: història vertadera tretada dels manuscrits del Pare Quesnel*; traducció d'E. Valor, València, Gorg.
- Voltaire. (2002) [1767] *L'Ingénu* [edició en línia], París, Éditions du Boucher, http://www.leboucher.com/pdf/voltaire/b_vol_i.pdf.
- Voltaire. (2003) *L'Ingenu*; traducció d'E. Valor, Paiporta, Denes.